

TÜRK KÜTÜPHANECİLER DERNEĞİ BÜLTENİ

XXVII. Cilt,

1 9 7 8

1'nci Sayı

TARİHTE VE BİZDE KÜTÜPHANE

Prof. Dr. Bedi N. ŞEHSUVAROĞLU

Giriş :

Osmanlıca okuyanlar bilirler ki kitap arapça ketebe, yazmak fi'ilden gelir. Lâkin ne tuhaftır ki, yazılmış anlamına gelen mektup, makbul tutulup saklanmadığı halde yazılı mânasına gelen kitap makbul tutulur ve saklanır. Kütüp, arapça kitabın çoğul şekli olduğuna göre, kütüphane, kitapların evi, yaşadığı yer anlamına gelir. Yaşadığı yer diyorum, çünkü inanıyorum ki elde dolaşan her kitap bence yaşayan bir varlıktır. Hacim onun bedeni, fikir ise ruhudur. Kâğıt, cilt, boya, mürekkep de giyim, kuşam ve süsü gibidir.

Kitabın toplumsal olan değerini açıklayabilmek için şu kadarını belirtmek isterim ki, kütüphane medeniyetle yaşattır. Yazı, rakkam ve nota bu üç buluş, bu üç dizi uygarlığın gelişmesinde nesillerin fikir hazinesinin gelecek kuşaklara devrinde ne kadar önemli ise Kütüphane ve Arşivler de bu hazinelerin devamını sağlamak bakımından onlar kadar mühimdir.

Antikçağ Kitaphıkları :

Bütün uygarlık dallarında olduğu gibi bu alanda da Sümerliler insanlığa önderlik etmişlerdir. Filhakika tarihin en eski uygarlığı olan Mezopotamya bize tarihin en eski kitaphığını da hediye etmiştir. Ancak o çağlarda kâğıt ve uzun asırlar onun yerine kullanılan papirus ve parşömen henüz bilinmediğinden yazılar tabletlere, pişmemiş kil tuğlalara yazılırdı. Çivi yazısı denen ilkel bir yazı ile doldurulan bu tebletler, sonra pişirildiği için rutubetsiz ve kuru yerlerde asırlarca yaşamıştır. Uruk kitaphığı bu çevrenin bilinen en eski kütüphanelerinden biridir. Fakat Mezopotamya medeniyetinin en meşhur kitaphığı Asur hükümdarı

Asur Banipal tarafından M. Ö. 700 yıllarında Ninova'da kurulan kitaplıktır ki, M. Ö. 2000 senelerine kadar uzanan 300.000'e yakın tableti derlemişti. 1845 de İngilizlerin yaptıkları kazılarla burada ele geçen 1000 kadar tableten bir kısmı şimdi British Museum'da, bir kısmı da Amerika'da Pensilvanya Müzesindedir. Hatta sonradan Oefe tarafından okunan bu tabletlerden bir kısmı İngilizceye çevrilerek yayınlanmıştır.

Sümer medeniyetinin mirasçıları olan **Etiler** (M. Ö. 1800 - 1200), bu alanda da Sümeri örnek almışlar ve bir çok şehirlerde kütüphaneler kurmuşlardır. Bilhassa Eti Krallığının başşehri olan Hatusaş, bugünkü Boğazköy'de bulunan bir kitaplık çok enteresandır. M. Ö. XIV - XIII. yüzyıllarda Eti hükümdarı Sublülüma tarafından kurulmuştur. Duvarlardaki gözlere sıralanmış 20.000 kadar tablet ve her birinin ucundan sarkan küçücük tabletler, etiketler. Demek ki aranan eser böylece bulunuyormuş. Winckler ve Makridi'nin müştereken yaptıkları kazılar neticesi ele geçen bu kültür hâtıraları ise, halen Berlin ve İstanbul müzelerindedir.

Bunun gibi Güney Anadolu'da Sultantepe'de meydana çıkarılan bir kitaplıkta, insanlığın ilk edebî eseri olan, Gilgamiş Destanı'nın metni ele geçmiştir.

Ayrıca Kaneş, bugünkü adıyla Kültepe'de bulunan zengin bir tablet koleksiyonu da çok önemlidir ve kısmen Berlin'e, kısmen de İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne nakledilmiş ve hatta bazıları da yayınlanmıştır.

Bu kütüphaneleri M. Ö. XI. yüzyılda Tıglat Plezir zamanında kurulan kitaplıklar koğalar.

Sümerliler gibi eski Mısır'da da bilhassa mabedlere bağlı zengin kitaplıklar olduğu malumdur. Ancak Mısır ikliminde yetişen ve Papirus denen bir nebatın zarları üstüne yazı yazmaya pek elverişli olduğundan yazmak için bunlar kullanılır ve sonra dürülerek boru halinde saklanırdı.

Bir takım şekillerden ibaret olan eski Mısır yazısına Hiyeroglif denirdi ki, Mısır'ı işgal eden Napolyon'un askerleri 1898 de Julyen Kalesi'ni kazarken ele geçen ve Rosetta Stone - Rozetta taşı denen taş bu yazının okunmasına yardım etmiştir. Halen Londra'da British Museum'da bulunan bu taşın üzerinde Hiyeroglif ve eski ve yeni grekçe ile yazılmış bir metin vardır ki, bu sayede 1822 yılında Champollion eski Mısır yazısını çözmüştür.

Eski Mısır kütüphanelerinden bilhassa İskenderiye Kütüphanesi pek meşhur olup, bir ara yaklaşık olarak 700.000 rülo, yani kitap ihtiva ettiği söylenir; ve bu rülolardan bir kısmı M. Ö. 2000 senelerine kadar uzanır. Ne yazık ki, bu değerli kitaplık ilk olarak M. Ö. 30 yılında Actium deniz savaşında Romalı'lar tarafından yakılmış, geri kalanı da M.S. 391 de İmparator Teodosyus zamanında putperest eserleridir diyerek, İskenderiye Piskopos'u Theophilos - Teofil'in emriyle tahrif edilmiştir. Halbuki bazı dar görüşlü garp ilim adamları, bu tahririn 10 Aralık 641 de yani İslâm orduları İskenderiye'ye girdiği zaman yapıldığını iddia ederler.

Diğer antik milletlerde olduğu gibi Anadolu'da Ege kıyılarında doğan Yunan öncesi - Preelenik medeniyetlerde de kitap ve kütüphaneye önem verilmiştir. Bu arada Bergama Kütüphanesi pek meşhurdur ki, 200.000 kadar rülo ihtiva ettiği söylenir. Bergama sonraları vasiyet yolu ile Mısır'a kaldığı gibi bu

eserler de İskenderiye'ye taşınmıştır. Ancak Bergama'nın kültür tarihinde ayrı bir önemi vardır ki, o da ismine izâfetle parşömen denen yeni bir yazı aracı bulmasıdır. Filhakika uzun asırlar papiruslar üzerine yazı yazan Bergama Krallığının bir ara eski Mısır'la arası açılmış ve neticede papirus sıkıntısı başlamıştır. İşte bu sıradadır ki, bir akıllı deriyi inceltip terbiye ettikten sonra papirus gibi kullanmayı tecrübe etmişti, ve böylece tarihi Bergama - Pergamum isminden parşömen doğmuştur.

Eski Yunan'ın da kitap ve kütüphaneye önem verdiğiine şüphe yoktur. Çeşitli Yunan kitaplıklarından bilhassa Atina'da Eflâtun'un kurduğu okulun - Akademinin kitaplığı pek meşhurdur ki sonraları Silla tarafından Roma'ya götürülmüştür.

İmparatorluk devrinde Roma'da da çeşitli kitaplıklar kurulmuştur ki, bunların en önemlileri başkentte idi. İşte bu Büyük Roma Kitaphğının bir kısmı - Bizans'ın - İstanbul'un kuruluşundan sonra İmparator Konstantin tarafından bu yeni başkente taşınmıştır. Şimdiki Alemdar caddesi üzerindeki bu ilk Bizans Kütüphanesi ne yazık ki VI. yüzyılda Justinyanus'a karşı vuku bulan Nika ihtilâlinde yanmıştır.

Bu kitaplık Bizans'ın ilk genel kitaplığı idi. Ayrıca bir çok manastırlarda da özel kitaplıklar vardı.

Bunlardan başka Ayasofya'nın karşısında yanan Eski Adliye Sarayı yanında bir Akademi Kütüphanesi, bugünkü Üniversite merkez binası yerinde de Likeon - Lise Kütüphanesi vardı ki, bu kültür tesislerinin çoğu Bizans'ın politik çöküntüsünden önce kapanmıştır.

Ortaçağ İslâm - Türk Kütüphaneleri :

İslâm dünyasının ilk büyük kitaplığı Halife Me'mûn (813 - 833) zamanında Bağdat'ta kurulan ve Beyt-ül-Hikme denen kütüphanedir. Sonra bu kuruluşu müstakil İslâm Beyliklerinin ve devletlerinin kurdukları kütüphaneler takip etmiştir. Bu arada bilhassa Sâmanoğulları (874 - 999), Büveyhoğulları (932 - 1055), Hemedaniler (929 - 1003), Mısır Fatimileri (910 - 1171), ve Endülüs Halifeleri (756 - 1493) kitaplıkları kayda değer.

Sâmanoğullarının Sıvan-ül-Hikme denen ve İbn Sinâ'nın dahi faydalandığı o meşhur kitaplıkları XI. asır başlarında bir kaza sonucu yanmıştır.

Endülüs Halifelerinin ve bilhassa Abdurrahman III (912 - 961) ve oğlu Hakem II'nin kurdukları zengin kitaplık dahi bütün dünyada meşhur olmuştu. Bunlardan Bağdat ve Endülüs'deki kütüphaneler öylesine zengin idi ki, 1258 de Bağdat'ı fetheden Moğollar, 1492 de Endülüs'deki son İslâm devleti olan Beniahmer'i ve Girtana'yı zapteden İspanyollar fetih sarhoşluğu ile bu kütüphanelerdeki yazma eserleri nehirlere atmışlar ve bu sebeple Dicle ve Taj nehirleri günlerce simsiyah akmışlardır. Ancak şurası da bir hakikattir ki, bütün bu kitaplıklar birer saray kütüphanesi idiler.

Fakat XI. yüzyıldan itibaren medrese dediğimiz Ortaçağ ilim müesseseleri kurulmaya başlayınca, hoca ve talebelerin faydalanabilmeleri için bunların da herbirinde ayrı ayrı kitaplıklar açılmıştır.

Türklerin Anadolu'yu fethetmeleri üzerine ilk olarak, Anadolu Selçuk Hükümdarlarının ve Selçukluların bir kolu olan Artukoğulları'nın saraylarında da birer kütüphane olduğunu biliyoruz ki, bunların en eskisi XI. yüzyılda Artukoğulları'nın kurdukları kitaplıklar ile, XII. yüzyılda Anadolu Selçuklularının kurdukları kitaplıklar ve özellikle II. Kılıç Arslan (1156 - 1192) zamanında Selçuklu Beylerinden Şemsettin Altınbey'in Konya'da kurduğu imarete ek olarak yaptırdığı kütüphanedir ki, bu imaretin vakfiyesi ancak 1201 yılında onanmıştır. Altınbey bu vakfiyesinde her sene 100 dinarlık kitap alınarak kütüphanenin geliştirilmesini açıkça emretmiştir; 1308 de Anadolu Selçuklularının yıkılması üzerine küçük Asya'da yer yer kurulan Anadolu Beyliklerinde de aynı geleneğin devamını görüyoruz.

Osmanlı - Türk Kütüphaneleri :

Bu arada Osmanoğulları da Bursa'da zengin bir kitaplık kurmuşlarsa da, 1402 de Timur işgali esnasında çıkan yangınlarda yanmıştır.

Osmanlı kütüphanelerinin en eskileri Saray Kitaplıkları'dır ve sonra bunları Bey, Paşa konaklarındaki özel kitaplıklar koğalamıştır ve öylesine koğalamıştır ki, bir süre sonra kitaplık; ev ve konakların, en az mutfak kadar gerekli bir bölümü haline gelmiştir, ve zamanla bu özel kitaplıklar Vakıf Kitaplıklar halini almışlardır.

Osmanoğulları'nın Anadolu'da yerleşmesinden, yani 1298 yılından ta 1453 e veya Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşuna kadar, uzun bir süre vatan açmanın, Anadolu'yu Türk'e ikinci vatan yapmanın humması içinde çırpınan Osmanlı Türkü, bu arada tarihi bir görevini de ihmal etmiyordu. İşte o görev; asırlarca Türk medeniyetine, Türk kültürüne öncülük eden Sâmanoğulları, Harzemşahlar, Gazneliler, Selçuklular gibi Türk devletlerinin tarih sahnesinden silinmesi ile beliren boşluğu doldurmak, daha doğrusu Türk medeniyetine, Türk kültürüne sahip olmaktı.

Bu nedenle bütün bir XIV. yüzyıl, hatta XV. yüzyılın ilk yarısı boyunca Anadolu böylesine bir kültürel humma içindedir. Edebi alanda Ahmedî'ler, Şeyhî'ler, Necatî'ler, ilim yolunda Hacıpaşa'lar, Kadızâde'ler Hızır Bey Çelebi'ler, tarihte Aşıkpaşazâde'ler, Ümanizmada Mevlâna evlâtları, folklor ve halk deyişinde Yunus Emre'ler, plâstik san'atlarda Mimar İvaz ve Hayreddin'ler, hep bu tarihi görevin şuuru içinde Osmanlı hükümdarlarına bir gaza ordusu, bir fetih eri kadar yardımcı oldular, ve nihayet 1453 de Bizans'ın son döküntülerinin de zaptı ile bir imparatorluk olmanın huzuruna kavuşan Osmanlılar öylesine ferahladılar ki, bir anda Arabın ve Acemin dil ve san'at oyunlarına teslim olmakta bir sakınca görmediler. Fakat bir buçuk asırdır temel o kadar sağlam atılmıştı ki, bu köklü komşu uygarlıkların bunca kültürel saldırılarına rağmen Anadolu Türkü ve Türklük yıkılmadı. Düntün Haçlı ordularına nasıl karşı koydu ise, bunlara da öylece karşı durdu.

Biraz evvel de işaret ettiğimiz gibi, Türk'e bu ölümsüzlüğü sağlayan bilim ve san'at dallarındaki yaratıcılığı ve devrinin teknik önderliğini yapabilmesi idi. Bu sayede X. yüzyıldan sonra İslâm dünyasının, şark uygarlıklarının önderliğini Araplardan devralan Türkler, Sâmanoğulları, Harzemşahlar, Gazneliler, Selçuklular derken XIV. yüzyılda bu medeniyet bayraktarlığını Osmanlılara emanet etmişlerdi, ve XVI. yüzyılın sonlarına kadar cedlerimiz bu bayrağı şe-

refle taşıdılar, ve yüksek tuttular. O şerefli günlerin birer hâtırısı olarak 3 kıt'ada bugün kısmen ayakta duran nice nice mimarî anıtlar, çeşmeler, sebiller, mektepler, mabetler, köprüler ve külliye'ler yanında, Osmanoğullarının kurdukları nice zengin kütüphaneler de bilhassa 'kayda değer.

Osmanoğullarının Anadolu'da kurdukları ilk büyük saray kütüphanesi Sultan Orhan'ın Bursa'da kurduğu kitaplıktır. Osmanlı saraylarındaki bu kitaplıklar ondan sonra adeta birbirini koğalamıştır ki, bunun en güzel ve en son örneği XX. yüzyıl başlarında ve I. Dünya Harbi gibi bir bâdire içinde Sultan Reşat'ın amcası Sultan Abdülaziz'in kadınlardan Tiryal Kadın için Topkapı Sarayı'nda kurduğu kitaplıktır.

İkinci başşehirimiz Bursa'da, yukarda da belirttiğimiz gibi, daha Sultan Orhan ve Murad Hüdavendigâr devrinden itibaren kurulmağa başlayan Osmanlı Saray kitaplıkları her ne kadar Yıldırım Bayezid devrinde de Timur istilâsı sonucu yanmış ve eserleri dahi kalmamışsa da, bunları Çelebi Sultan Mehmed, II. Murad ve Fatih Sultan Mehmet zamanında Bursa, Edirne ve Manisa saraylarında kurulan yeni yeni kitaplıklar koğalamıştır. Ne yazık ki, bugün Edirne sarayının yerinde yeller esiyor, bu sebeple kütüphanesi de yok olmuştur. Halbuki Fâtih Sultan Mehmet'in daha şehzâdeliğinde Manisa'da kurulan kütüphane bir kaç duvar halinde dahi olsa el'an ayaktadır ve Manisa eski Halkevi'nin bir köşesini teşkil etmektedir.

Ve sonra İstanbul'un fethi üzerinedir ki, medeniyetlerin kılıç gücü kadar, fikir gücüne de muhtaç olduğunu bilen genç hükümdar II. Mehmet'in gayretleriyle İstanbul'da kısa zamanda tam 14 Osmanlı - Türk kitaplığı kurulmuştur :

1 — Fetihten hemen sonra padişah için Eski ve Yeni Saray'da kurulan özel kitaplık.

2, 3 — Fatih Külliyesinin bir parçası olarak 1453 de Zeyrek'deki Pantokkator Manastırında ve Ayasofya Papaz Odalarında öğrenci ve hocalar için kurulan iki kitaplık.

4 — Eyüp Sultan Camii'ndeki kitaplık.

5 — Mahmut Paşa Medresesindeki kitaplık.

6 — H. 875/M. 1470 de ibadete açılan Fatih Camii'ndeki kitap dolapları ki, bu gelenek zamanla Ayasofya, Bayezid, Şehzade, Süleymaniye, Sultan Selim ve Nuruosmaniye gibi Selâhattin camilerinde de sürdürülmüştür.

7, 14 — Fatih camii etrafındaki Sahn Medreselerinde, bu 8 yüksek öğretim müessesesinde kurulan kitaplıklar, daha doğrusu kitap odalarıdır.

Fâtih'in bu kütüphaneler için özel kitaplığından bizzat ayırdığı ve üzerine kendi eliyle Sultanî diye yazdığı 800 kadar kitap bugün malûmumuzdur. Bunların fihristi halen Topkapı Sarayı'ndadır ve Prof. Deismann'a göre, bunların 587 tanesi gayri İslâmî, yani bugünkü anlamıyla müsbet ilim eserleridir.

Bu kitaplar şimdi çeşitli kütüphanelere dağılmıştır. Şahsî tesbitlerimize göre halen 27 tanesi Ayasofya, 13 tanesi III. Ahmet, 9 tanesi Şehzade, 6 şar tanesi Köprülü ve Fâtih, 4 tanesi Süleymaniye, 3 er tanesi Turhan Valde, Şehit Ali Paşa ve Feyzullah Efendi, 2 şer tanesi Nuruosmaniye ve Lâleli, 1 er tanesi de Revan Odası, Damat İbrahim Paşa ve Es'at Efendi kitaplıklarındadır.

Fâtih Sultan Mehmet bu kitaplıklarla ilgili olarak ikinci Arapça vakfiyesinde aynen şöyle diyor :

«Mütevelli her 3 ayda bir, lüzum görürse her ay, kitapları teftiş edecek, hâfız-ı kütüpten bütün kitapların bir deftere kaydını ve tozlarının alınıp, sahifelerinin iyi korunmasını ve âlimlere ve talebelere emanet verilecek kitapların arkasının aranmasını isteyecektir.»

Görülüyor ki 500 küsur sene önce yapılan bu vasiyet bugünkü modern kütüphaneciliğin gereklerine hiç de aykırı düşmemektedir. Hükümdarların bu güzel eserlerine devrin Molla Hüsrev, Kadızâde Rûmi ve Hatipzâde gibi ünlü ilim adamları da katılmakta gecikmemişlerdir, ve sonra babasının bu güzel eserini Fâtih'in oğlu Sultan Bayezid II sürdürmüş ve bütün bu kütüphaneleri devamlı beslemiştir. Hatta babasının Sultanî kaydıyla vakfettiği kitapları, kendi mühürü ile mühürlemiş, ve deftere geçirtmiştir. Yavuz Sultan Selim I'in Merc'i Dabık zaferi ve Kahire'nin zabtı ile Bağdat ve Mısır'ın o zengin kitaplıklarının pek çoğu da İstanbul'a gelmiştir.

Bu fetihler nedeniyle kütüphanelerimiz her ne kadar Mısır, Suriye ve İran eserleri bakımından pek zengin ise de Hind, Endülüs, Kuzey Afrika ve Türkistan eserleri bakımından oldukça fakirdir. İran eserleri de ancak Safeviler devrine kadar Anadolu'ya girmiş, fakat ondan sonra Anadolu'ya gelen İran eserleri mezhep farkı, yani Şiilik nedeni ile yok edilmişlerdir.

Kanuni Sultan Süleyman'ın 1555 de kurduğu muhteşem külliyyede bugünkü gibi müstakil kitaplık yoksa da eski geleneklere uyarak cami'de kitap dolapları vardı. Kanuni'nin oğlu Selim II (1566 - 1574) e kadar Osmanlı padişahlarının bu kitap ve kütüphane merakı aralıksız sürmüştür.

Ve sonra ancak Ahmet II (1703 - 1730) devrinde, 1719 da Topkapı Sarayında yeni bir kütüphanenin temelini atıldığını görüyoruz. O zamana kadar Topkapı Sarayında, **Hazine, Emanet Hazinesi, Revan Odası, Bağdat Köşkü ve Koğuşlar kitaplıkları** gibi dağınık kitaplıklar kurulmuşsa da bunların hiç birinin müstakil bir binası yoktu. İşte **III. Sultan Ahmet Kütüphanesi** bu yokluğu gidermiş ve sonra **Mustafa III, Medine ve Tiryal Kadın Kitaplıkları** da burda toplanan eserlere yenilerini katmıştır. Hatta Cumhuriyet'ten sonra Fâtih tarafından yaptırılan Ağalar caminin tamiri ile meydana gelen yeni kütüphane de bunlara yeni yeni eserler eklemiştir. Sultan Mahmut I zamanında ise, 1740 da Ayasofya Camii içindeki o güzel kitaplık yapıldığı gibi 1742 de Fâtih Camii kitap dolaplarındaki kitaplar da, caminin yanında yapılan müstakil bir binada toplanmıştır.

Bu kitaplıklardan bilhassa **Ayasofya Kütüphanesi** nadir eserleri ve bir san'at harikası olan tunç şebekesi ile asırlar sonraya kalan çok değerli bir eserdir.

Ve sonra 1755 de gene Sultan Mahmut I'in başladığı külliyenin bir parçası olan ve onun ölümü üzerine kardeşi Sultan Osman III tarafından açılan **Nuruosmaniye Kütüphanesi** kuruldu.

Bil'ahere Sultan Mustafa III devrinde yapılan Lâleli Camii çevresinde, bugünkü Tayyare apartmanlarının yerinde güzel bir kitaplık, **Lâleli Kütüphanesi** yapılmıştı ki, maalesef bu eser bir yangın sonucu yok olmuştur. Sultan Mustafa

III'ü takiben kardeşi Abdülhamid I de Bahçekapı'da türbesi etrafında yaptırdığı külliyyede bir kitaplık yapmıştır. **Hamid-i Evvel Kitaplığı** denen bu güzel bina da halen yıkılmış ve kitapları birçok yer dolandıktan sonra bugün Süleymaniye Kitaplığı içinde yer almıştır.

Sultan Abdülhamid II'nin 1877 Rus Harbi sıralarında Dolmabahçe Sarayından çıkararak Yıldız Sarayına geçmesiyle, 30 seneden fazla süren bu yerleşme esnasında, Yıldız'da zengin bir Saray Kitaplığı daha teessüs etmiştir.

İnci ve elmaslarla süslü nadide ciltleriyle, yazı ve tezhipleriyle her biri bir değer olan 40.000 kadar yazma ve basma kitapla, harita, albüm ve notadan ibaret olan **Yıldız Kütüphanesi** o zamanki Rektör Prof. Baltacıoğlu'nun gayretleriyle bugün İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nin nüvesini teşkil etmektedir, ve sonradan eklenen Halis Efendi, Rıza Paşa, Sahip Molla, Hakkı Paşa, Türk geldi kütüphaneleriyle daha da zenginleşmiştir. Üniversite Kütüphanesi bugün devletin derleme yolu ile zenginleştirmeğe gayret ettiği nadir kitaplıklardan biridir.

Gene Abdülhamid II devrinde, 1882 de ilk halk kütüphanesi diyebileceğimiz **Bayezid Umumi Kütüphanesi** açılmıştır, ve nihayet daha önce de işaret ettiğimiz gibi Sultan Reşad devrinde Topkapı Sarayında Tiryal Kadın Kitaplığı kurulmuştur.

Türk dünyasının Osmanlı padişahları elinde yaşayan bu güzel geleneğine bir çok Valde Sultanlar da iştirak etmişlerdi ki, bu arada 1584 de Sultan Murad III'ün annesi Nurbanü Valde Sultan'ın, 1664 de IV. Mahmed'in annesi Turhan Valde Sultan'ın, 1712 de III. Ahmed'in annesi Emetullah Gülnûş Valde Sultan'ın, 1752 de Mahmud II'nin annesi Saliha Valde Sultan'ın, 1795 de III. Selim'in annesi Mihrişah Valde Sultan'ın, 1840 da Sultan Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem Valde Sultan'ın, 1871 de Sultan Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Valde Sultan'ın, yaptırdığı kitaplıklar bu arada zikredilebilir; ve sonra hünkâr lâlaları, yani sadrazamlar da bu güzel töreye uymak arzusuyla kitaplıklar kurmuşlardır ki, bu arada 1861 de Köprülü, 1669 da Amca Hüseyin Paşa, 1708 de Çorlulu Ali Paşa, 1715 de Şehit Ali Paşa, 1719 da Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, 1733 de Hekimoğlu Ali Paşa, 1762 de Koca Ragıp Paşa, 1859 da Hüsrev Paşa'nın kurduğu kitaplıklar zikredilebilir ki, bunların çoğu müstakil kitaplıklardır.

Sadrazamlar gibi Şeyhülislâmlar, Vezir, Vüzera ve Beyler de ayrı ayrı kitaplıklar kurmuşlardı ki, bu arada bilhassa 1700 de Feyzullah Efendi, 1734 de Carullah Efendi, 1741 de Atif ve Âşir Efendi'ler, 1768 de Şeyhülislâm Veliyüddin Efendi, 1818 de Halet Efendi, 1845 de Es'at Efendi, 1850 de Tekirdağlı Nafiz Paşa'nın kurduğu kitaplıklar kadar, Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi (1774 - 1834)'nin o zengin kitaplığı bilhassa kayda değer.

Ancak Osmanlıların bu güzel eserleri yalnız başkente özgü değildi. Zira; Bursa, Edirne, Amasya, Konya, Manisa, Sivas gibi bir çok Anadolu şehirlerinde ve Rumeli'de pek çok kitaplıklar kurulmuştur. Yalnız Rumeli'de yarım asır önce bıraktığımız on binlerce ümran eseri arasında en az 50 ye yakın kitaplık vardı ki, bu arada Saraybosna'daki **Gazi Hüsrev Bey Kitaplığı** gibi onbinlerce kitabın toplandığı büyük kuruluşlar da bulunmakta idi.

Tesbitlerimize göre, cedlerimiz Rumeli'de Filibe ve Vidin'de 3 er; Plevne, Şumnu, Eski Zağra, Sofya, Ruşçuk, Razgrad, Pravadi, Varna, Niğbolu, Kösten-

dil, Samakov, Tirnova, ve Zistovi'de de 1'er tane olmak üzere Bulgaristan'da 20; Larisa, Serez, Drama, Kavala, Gümölcine, Mora, Yenişehir Feneri, Rodos, Karaferye ve Kesriye'de 1'er tane olmak üzere Yunanistan'da 10; Manastır'da 3, Saraybosna, Radovişte, Prizren, Kalkandelen, Niş ve Gostvar'da 1'er tane olmak üzere Yugoslavya'da 9; İškodra ve Yerköyü'nde 1'er tane olmak üzere Arnavutluk'ta 2 adet kütüphane yaptırmışlardır. Ne yazık ki Rumeli bugün Osmanlılardan kalan diğer imar eserleri gibi, bu kitaplıkların da pek çoğundan yoksundur, ve bunu da dost dediğimiz eller yapmıştır.

Osmanlı Türklerinin kütüphane ve okumaya verdiği değeri belirtmek için şu olayı kaydetmek yeter sanırım :

Koca Ragıp Paşa, halkı okumaya alıştırmak için o güzel kitaplığında bir Emanet Dairesi - Ödünç Kitap Verme Servisi kurduğu gibi, Talebe-i Ulûm'u yarı medrese öğrencilerini okumağa teşvik etmek için de her hafta Cuma akşamları kütüphanede fodla açmış, yani yemek çıkarmıştır.

Cumhuriyet'le Osmanlı saray kitaplıkları devletleşirken, 1924'de çıkan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Vakıf Kitaplıklar da Maarif Vekâletinde, yani devlete geçmiş, ve sonra bunları gene devletin kurduğu Okul, Üniversite, Halkevleri, Belediye, Halk ve Çocuk Kütüphaneleri, Gezici Kitaplıklar, hatta Köy ve Cezaevi Kütüphaneleri kovalamıştır. Kütüphanecilik Enstitülerinin, Kütüphanecilik Derneklerinin kurulması ve Derleme Kanunu da gene bu alanda atılmış önemli adımlardır.

Bu sayede yurdumuzdaki kitaplık sayısı 1923'de 32 iken, 1933'de 85, 1963'de 328, 1973'de 594'ü bulmuş ve Türkiye kütüphanelerindeki genel kitap sayısı birkaç yüzbinden 3.195.763'e yükselmiştir.

Sözlerime son verirken; bilim ve kültür alanında bu anıtları kuran ve medeniyet tarihinde Türk'e bu şerefli yeri ayıranlara rahmet diler, o nesillerin bugünkü çocuklarını da onlara yakışır bir gayret içinde görmekle bir kere daha mutluluklarımızı bildiririz. Var olsunlar fedâkâr ve vefalı dost, kütüphaneciler.

BİBLİYOGRAFYA

Adnan Ötügen (1911 - 1972) : Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni. Sayı: 2. 1972. (Adnan Ötügen Özel Sayısı).

Baltacıoğlu, İsmail Hakkı : Kütüphane. Yeni Adam 1937. Sayfa: 14.

Baysal, Jale : Kütüphanelerimiz ve eğitim reformu. Cumhuriyet 16.7.1971.

1891 yılına kadar tarihte kütüphanecilik: (Çev. : Dr. Mehmet Özata). Kütüphanecilik. 1 (8), 3 .73, 10-12.

Dener, Halit : Süleymaniye Umumi Kütüphanesi. İstanbul 1957.

Eren, İsmail : Mithat Paşa'nın Niş'de kurduğu modern Türk Kütüphanesi. Türk Kültürü. 5 (56), 6. 67, 50-54.

Gökman, Muzaffer : İstanbul Kütüphaneleri Rehberi. 1941.

Gökman, Muzaffer : Kütüphanelerimizden notlar. İstanbul 1952.

Gökman, Muzaffer : İstanbul Kütüphaneleri Rehberi. 4. baskı. İstanbul 1954.

Gökman, Muzaffer : Bayezid Umumi Kütüphanesi. (Restorasyondan sonra yeni bîlvîyetiyle). İstanbul 1956.

- Gökman, Muzaffer : Muratmolla Kütüphanesi. İstanbul 1958.
- Gökman, Muzaffer : İstanbul Kütüphaneleri ve Yazma Tıp Kitapları. İst. 1959.
- Gökman, Muzaffer : Türk Kütüphaneciliğinin Bibliyografyası (Bir deneme). Ankara 1964. Türk Kütüph. Dern. Yayınları: 4.
- Kalkandelen, Nureddin : İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan Edirne'ye ait eserler bibliyografyası. Ankara 1965. T.T.K.
- Milli Kütüphane ve Adnan Ötügen : Ankara 1972. Milli Kütüphane Yayınları.
- Mutlu, İbrahim : Bizans devri kütüphaneleri. Les bibliothèques de la période byzantine. Türk Kütüph. Dern. Bült. 8 (1), 1959. 32-45
- Oral, M. Zeki : Anadolu Selçukluları zamanında kurulan ilk kütüphane. Ankara Üniv. D.T.C.F. Kütüphanecilik Enst. Kulübü. Sayı: 2.
- Önder, Mehmet : Cumhuriyetin 59. yılında Türk kütüphaneciliği. Tercüman Gazetesi 24.10.1973.
- Ötügen, Adnan : Milli Kütüphane nasıl kuruldu. Ankara 1955.
- Öztürkmen, Neriman Malkoç : İstanbul ve Ankara Kütüphaneleri. Ankara 1952.
- Reşidoğlu, M. : Süleymaniye Kütüphanesi. Bilgi. 10 (121), 4. 57, 11-12.
- Sertoğlu, Mithat : İskenderiye Kütüphanesi'ni Hıristiyanlar yaktı. Hayat Tarih Mecm. 1 (1), 1. 74, 35-43.
- Süleymaniye Kütüphanesi : İstanbul 1974.
- Şapolyo, Enver Behnan : Şehirlerde umumi kütüphaneler. Selçuk ve Osmanlı şehirlerinde, Turing ve Oto. Kur. Bel. 59, 12. 46, 18.
- Şehsuvaroğlu, Prof. Dr. Bedi N. : Milli Kütüphane. Akşam Gazetesi. 2.9.1948.
- Şehsuvaroğlu, Prof. Dr. Bedi N. : Kitap sevgisi. Doğu - Batı Mecm. Mart 1955.
- Şehsuvaroğlu, Prof. Dr. Bedi N. : Antik çağda kitap ve kütüphane. Tercüman Gazetesi 4.12.1967.
- Şehsuvaroğlu, Prof. Dr. Bedi N. : Türk - İslâm dünyasında kitap ve kütüphaneler. Tercüman Gazetesi 11.12.1967.
- Şehsuvaroğlu, Prof. Dr. Bedi N. : Fâtih Devri Yedigârı Bir Anıt; Simkeşane. Bilgi Dergisi. İstanbul Eylül 1970.
- Şenalp, Leman : Eski çağlarda kütüphaneler. Türk Kütüph. Dern. Bült. 4 (1-2), 1957, 40.
- Timurtaş, Prof. Dr. Faruk K. : Millet Kütüphanesi'nin kurucusu Ali Emiri Efendi Tercüman Gazetesi 1.1.1973.
- Tunay, Mehmed İ. : Dünyanın en eski kütüphaneleri. Hay. Tar. Mecm. 1 (6), 7. 72, 46-47.
- Türkay, Cevdet : İstanbul kütüphaneleri. Türk Tar. Derg. (12 (69), 6. 73, 30-35.
- Uzunçarşılı, İ. Hakki : Kütüphaneler. Osmanlı Tarihi Eseri 1952 Ankara.
- Ülken, Ord. Prof. Dr. Hilmi Ziya : Milli Kütüphane. Yeni Sabah Gazetesi. 21.5.1950
- Ünver, Prof. Dr. A. Süheyl : Hüdavendigâr Gazi Muhtar Bey'in hususi kütüphanesine ait bir eser hakkında. İ.Ü. Tıp Tar. Ens. Yay. 8-1946.
- Ünver, Prof. Dr. A. Süheyl : Karaman Sultanı Mehmet Bey'in hususi kütüphanesine ait bir kitapta temellük kitabesi. İ. Ü. Tıp Tarihi Enstitüsü Yayını. No: 2, 1946.
- Ünver (Ord. Prof. Dr.) A. S(üheyl) : Edirne'de II. Murad'ın kurduğu üç kütüphane. Güney - Doğu Avr. Araşt. Derg. 1, 1972, 255-256.
- Yazıcı, Mustafa : Türklerde Kütüphanecilik. Ankara 1969.